

عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر راهبردهای خارجی ج.ا. ایران و ترکیه

*رحیم مسیعی ملک خیل^۱، دانشجوی دکتری سیاست دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی)

حکمت داج لیری، دانشجوی دکتری اندیشه دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۴

چکیده

ترکیه به عنوان یکی از مهم ترین کشورهای اسلامی در منطقه غرب آسیا مطرح بوده و ایران نیز یکی از باثبات ترین و قدرتمندترین کشورهای این منطقه قلمداد می گردد؛ این دو کشور از دیرباز به منظور هژمون منطقه ای در حوزه های سیاسی و اقتصادی با یکدیگر در رقابت بوده لذا از جنبه های مختلف بر یکدیگر اثرگذار می باشند. هدف از انجام این تحقیق، شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر راهبردهای دفاعی ج.ا. ایران و ترکیه و تعیین میزان این تأثیر بر یکدیگر می باشد و محققین در این مقاله در پی پاسخ به این پرسش اند که: عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر راهبردهای دفاعی ج.ا. ایران با ترکیه کدامند؟ این پژوهش به لحاظ نوع، کاربردی- توسعه ای و به لحاظ روش، توصیفی تحلیلی با رویکرد آمیخته انجام شده و برای گردآوری داده ها از هر دو روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شده و ابزار گردآوری داده ها، فیش برداری، انجام مصاحبه و توزیع پرسشنامه بوده و جامعه آماری تحقیق ۵۸ نفر بوده و جامعه نمونه نیز به صورت تمام شمار و همان ۵۸ نفر لحاظ گردید.

واژگان کلیدی: راهبرد دفاعی، ژئوپلیتیک، نظریه، ترکیه

مقدمه

«جمهوری اسلامی ایران و ترکیه دو کشور آبرومند و قدرتمند منطقه هستند و انگیزه‌های مشترکی برای دنیای اسلام دارند، بنابراین باید همکاری‌های دو کشور در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی بیش‌ازپیش گسترش یابد.»

(بیانات مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی) در دیدار رئیس‌جمهوری ترکیه و هیئت همراه، مورخه ۱۶/۰۶/۱۳۹۷)

ترکیه یک همسایه مهم و تأثیرگذار در مسائل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و دفاعی ج.ا. ایران بوده و در صورتی که تهدیدات آمریکا و متحدانش در منطقه به واقعیت بپیوندند، برخی همکاری‌های نظامی احتمالی ترکیه با آمریکا و غرب می‌تواند آسیب‌ها و چالش‌های عمیقی برای ج.ا. ایران ایجاد نماید، بنابراین شناخت دقیق‌تر ترکیه در تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا. ایران و موضع‌گیری‌های سیاسی بسیار مهم می‌باشد. روابط جمهوری اسلامی ایران و ترکیه، پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، تحت تأثیر عواملی چون اسلام‌گرایی، رقابت‌های ژئوپلیتیکی، رقابت جهت ایفای نقش در معادلات قدرت منطقه‌ای، رقابت‌های سیاسی و اقتصادی با درک جایگاه ژئوپلیتیکی دو کشور و آگاهی از ظرفیت‌های طرف مقابل شکل‌گرفته است. روابط رو به رشد ایران و ترکیه در زمینه‌های تجاری، همکاری اقتصادی و رفت‌وآمدهای مستمر میان مقام‌های دو کشور که حدوداً از یک دهه قبل شروع شده بود، نشانه اراده بالای سیاسی تهران و آنکارا به داشتن روابط کم تنش و رو به گسترش بوده است (به‌ویژه در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ترکیه همکاری‌های ایران و ترکیه چشم‌گیر بوده است). به‌هرروی، روابط تجاری رو به رشد این دو کشور به معنی هم‌سویی در نگرش و جهت‌گیری‌های سیاست منطقه‌ای و خارجی ترکیه و ایران نیست و مواضع و نگاه‌های امنیتی- دفاعی راهبردی ترکیه و ایران به یکدیگر و در اسناد راهبردی دو کشور متفاوت از سیاست اعلامی‌شان می‌باشد، به‌گونه‌ای که ترکیه برنامه توسعه موشکی و فعالیت‌های هسته‌ای ایران را با دقت و حساسیت دنبال می‌کند و همکاری‌های نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی موجب نگرانی و بی‌اعتمادی کشورهای منطقه از جمله جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. با توجه به عضویت ترکیه در ناتو و موضع‌گیری این کشور و قرار گرفتن در جبهه غرب، احداث سپر موشکی در مرز این کشور با سوریه و حمایت‌های این از تروریست‌های معارض سوریه، با توجه به سطح روابط جمهوری اسلامی ایران و سوریه، موجب شده است تا روابط ایران با ترکیه در هاله‌ای از ابهام قرار گیرد.

بنابراین امنیت ملی این دو کشور بر یکدیگر تأثیرگذار می‌باشد. در این تحقیق تلاش می‌شود که با شناسایی بیشتر کشور ترکیه، عوامل و شاخص‌های دفاعی امنیتی اثرگذار بر روابط دفاعی- امنیتی ج.ا. ایران با این کشور احصاء گردد.

۲- مبانی نظری

۲-۱- پیشینه شناسی

جدول ۱: پیشینه تحقیقات انجام شده

نویسندگان (سال پژوهش)	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
-----------------------------	------------------------	-------------------

مهم‌ترین یافته‌ها	اهداف و یا سؤالات اصلی	نویسندگان (سال پژوهش)
<p>افزایش قدرت چین در نظام بین‌الملل، واجد تضمین‌های ژئوپلیتیک برای ایران بوده و مسیرهای تعریف‌شده اصلی برای اتصال چین به ترکیه و سپس اروپا به صورت مداوم در حال کاستن از ظرفیت ژئوپلیتیکی ایران است؛ به بیان دیگر، درحالی که در بین سه کریدور شمالی، جنوبی و میانی، مسیر ایران در کریدور جنوبی می‌تواند منافع سرشاری را برای همگان داشته باشد، و با وجود آن که تاکنون حجم زیادی از مبادلات چین و ترکیه با اروپا از طریق مسیرهای دریایی انجام می‌پذیرد، بررسی‌ها نشان می‌دهد که تلاش‌های چین و ترکیه بر توسعه مسیر کریدور میانی معطوف شده است، این مسیر برخلاف اتصالات چندگانه دریایی و زمینی که پیچیدگی بیشتری نسبت به کریدور شمالی دارد و مستلزم ایجاد گذرگاه‌های مرزی و مخاطرات امنیتی بیشتری است، اما به دلیل تنوع ژئوپلیتیکی و مسائل راهبردی برای کشور چین در مقابل قدرت روسیه و درگیری احتمالی ایران با کشورهای غربی از جمله ایالات متحده آمریکا، به عنوان مسیری جایگزین و احتمالی در آینده می‌تواند، همواره مورد توجه باشد.</p>	<p>هدف اصلی: بررسی پیامدهای ژئوپلیتیکی گسترش همکاری‌های چین و ترکیه بر جمهوری اسلامی</p>	<p>سیده سارا موسوی، مسعود غفاری و شهرزاد شریعتی، (۱۴۰۰)</p>
<p>ظرفیت و موقعیت‌های راهبردی و ژئوپلیتیکی دو کشور ایران و ترکیه در منطقه جنوب غربی آسیا و شمال آفریقا که دو قطب انرژی جهان (نفت و گاز)، غرب و شرق عالم را به هم متصل می‌نماید، موقعیت گذرگاهی و ارتباطی و ... مهمی را ایجاد کرده است، به گونه‌ای که مورد طمع استکبار جهانی و دنیای غرب به عنوان مصرف‌کننده انرژی قرار گرفته‌اند، بنابراین اگر این دو کشور باهم متحد شده و با یکدیگر ارتباط حسنه داشته باشند، می‌توانند تا حد بسیار زیادی جلوی زیاده‌خواهی آنان را بگیرند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که دو عامل و نوزده شاخص بر روابط ج.ا. ایران و ترکیه اثرگذار می‌باشند.</p>	<p>سؤال اصلی: عوامل و شاخص‌های دفاعی امنیتی تأثیرگذار بر روابط ایران با ترکیه کدامند؟</p>	<p>رحیم مسیبی ملک خیل و حکمت داج لیری (۱۴۰۰)</p>
<p>در این تحقیق از ۱۲ شاخص احصاء شده، مهم‌ترین شاخص‌های همگرایی اقتصادی در روابط دفاعی امنیتی دو کشور عبارت‌اند از: تأمین بخش مهمی از انرژی موردنیاز ترکیه توسط ایران، ترانزیت کالا، سرمایه‌گذاری متقابل، تسهیل در قوانین و مقررات</p>	<p>سؤال اصلی: مؤلفه‌ها و شاخص‌های واگرایی و همگرایی اقتصادی مؤثر بر روابط جمهوری اسلامی ایران</p>	<p>سید یحیی صفوی، ابراهیم متقی، حمیدرضا</p>

مهم‌ترین یافته‌ها	اهداف و یا سؤالات اصلی	نویسندگان (سال پژوهش)
<p>گمرکی و بازرگانی و عضویت مشترک در پیمان‌های اقتصادی و در حوزه واگرایی اقتصادی نیز شاخص رقابت‌های اقتصادی بالاترین و شاخص صنعت توریسم در ترکیه پایین‌ترین رتبه را دارا هستند.</p>	<p>با کشور ترکیه کدام است؟</p>	<p>حاتمی، محسن مرادیان، و حسن یزدانی (۱۳۹۹)</p>
<p>نتایج تحقیق نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران و ترکیه در تعقیب مرجعیت علمی منطقه هرکدام به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی، امنیتی، فرهنگی و حتی نظامی به تدوین نقشه راه و اتخاذ سیاست‌های علمی و فناوری مبادرت می‌کنند، اما باید در نظر داشت که کسب عنوان مرجعیت علمی، مستلزم پیشتازی در بیشتر حوزه‌های مرتبط با علم (و نه فقط انتشار مقالات علم) است. بی‌شک اگر پیشرفت علمی وجود نداشته باشد، تبادل افکار و جذب دانشجوی خارجی صورت نخواهد گرفت و پیشرفت نخبگان کشورها با یکدیگر وابسته است. دیپلماسی علمی و کسب رهبری و مرجعیت علمی، لازم و ملزوم یکدیگرند و یکی بدون دیگری فرصت بروز، ظهور و انتشار نمی‌یابد. دیپلماسی علمی تنها راه برون‌رفت از تنگنای علمی و حتی سیاسی دولت‌ها در سطح بین‌المللی است و نیز اشاعه دانش بومی به خارج می‌تواند زمینه‌ساز جهش علمی کشور و تحقق هدف مرجعیت علمی کشورها باشد.</p>	<p>هدف اصلی: بررسی تطبیقی دیپلماسی علمی ایران و ترکیه به منظور دستیابی به مرجعیت علمی در منطقه خاورمیانه</p>	<p>اسدالله اطهری و طیبه محمدی پور، (۱۳۹۶)</p>
<p>با توجه به وابستگی ترکیه به صادرات انرژی ایران، به‌ویژه گاز طبیعی، انگیزه آنکارا برای ممانعت از تخریب بیش‌ازاندازه روابطش با ایران، و عدم دست زدن به اقداماتی که بتواند به بهانه‌ای برای افزایش نگرانی امنیتی تهران منجر شود، امری بدیهی به نظر می‌رسد؛ باوجوداین، این موضوع نزد مقامات ترکیه چندان محل توجه نبوده و این کشور در مواقعی آگاهانه با طرح‌های سیاسی آمریکا که باهدف مقابله با ایران تنظیم شده است، همگام و هماهنگ می‌شود. تهران کماکان در پی حفظ سطحی از انعطاف‌پذیری در تنظیم سیاست‌های خود در قبال آنکاراست، اما ترکیه در حمایت از برخی از ابتکارات آمریکا که</p>	<p>هدف اصلی: تبیین ملاحظات آمریکایی ترکیه در روابط با ایران</p>	<p>سعید وثوقی و مسعود رضایی (۱۳۹۴)</p>

نویسندگان (سال پژوهش)	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم ترین یافته‌ها
		به نظر در تقابل با منافع جدی‌تر ایران قرار می‌گیرد، هدفمند عمل کرده و در حفظ رابطه با آمریکا اولویت قائل می‌شود و با رویکرد خود، تهدیداتی امنیتی را متوجه منافع جمهوری اسلامی ایران می‌کند.
عطاالله عبدی، یدالله کریمی پور، عبدالرضا فرجی راد و زهرا ساعی، (۱۳۹۹)	هدف اصلی: تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و ترکیه در دوره حزب عدالت و توسعه	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد روابط ژئوپلیتیکی در این دوره تحت تأثیر سه عامل رقابت، تعارض و همکاری قرار داشته است. می‌توان بیان نمود که ایران و ترکیه در سطح منطقه‌ای علاوه بر همکاری‌های گسترده در زمینه انرژی و پرونده هسته‌ای به‌عنوان رقیب یکدیگر مطرح هستند و هر یک در تلاش برای رسیدن به اهداف و منافع ملی خود در قالب مطرح‌شدن به‌عنوان قدرت سطح یک در منطقه غرب آسیا هستند.

۳- مفهوم‌شناسی

۳-۱- راهبرد

ایده، الگو، طرح، نقشه یا روش اجرایی که دستیابی به اهداف یا مأموریت‌ها را با استفاده مؤثر از منابع و مقدرات، ممکن ساخته، و یک ارتباط منطقی و هماهنگ بین سلسله فعالیت‌ها برای نیل به هدف نهایی ایجاد می‌نماید. راهبرد معمولاً در چهار سطح ملی، نظامی، عملیاتی و تاکتیکی طبقه‌بندی می‌شود که کاربرد آن به ترتیب تأمین اهداف آرمانی، ملی، نظامی، عملیاتی و تاکتیکی است. تدوین و اجرای راهبرد نیاز به علم و هنر لازم و کافی در قلمرو موضوع دارد. (مسیبی ملک خیل و کریمی، ۱۳۹۹: ۱۵)

۳-۲- راهبرد دفاعی

راهبرد دفاعی یا راهبردی تدافعی همان واکنش به حرکات اولیه دشمن است که مطلوب نیست؛ چراکه برای نیروهای نظامی مشکل است که بدون ابتکار عمل، همیشه پاسخگوی اقدامات ناگهانی دشمن باشند. (نوروزی، ۱۳۹۱: ۹۷)

۳-۳- ژئوپلیتیک

برداشت‌های متفاوتی از ژئوپلیتیک وجود دارد و تاکنون تعریف عمومی و از پیش تعیین‌شده برای این واژه وجود ندارد؛ برخی از تعاریف عبارت‌اند از:

دیکشنری آکسفورد: ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه چگونگی تأثیرپذیری سیاست‌ها از عوامل جغرافیایی. دیکشنری وبستر: ژئوپلیتیک عبارت است از تأثیر عوامل جغرافیایی، اقتصادی و جمعیتی بر سیاست‌ها به‌ویژه سیاست خارجی. ساموئل کوهن: ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه کاربردی روابط فضای جغرافیایی با سیاست که تأثیر دوجانبه الگوهای فضائی، اشکال و ساختارها را با عقاید سیاسی و سازمان‌ها مورد مطالعه قرار می‌دهد. کنش متقابل فضایی و فرایندهای سیاسی در سطوح ملی، بین‌المللی، منطقه‌ای، قاره‌ای، استانی و محلی مدنظر است.

علی اصغر کاظمی: شناخت صحیح عوامل ثابت و متغیر ناشی از جبر جغرافیا و تأثیر متقابل آن‌ها و ضرورت‌هایی که سیاست‌های برخورد با آن‌ها را تبیین می‌کند ژئوپلیتیک نامیده می‌شود. (کریمی و مسیبی ملک خیل، ۱۳۹۹: ۵)

در این مقاله از تعریف آقای کاظمی به‌عنوان مبنای تعریف ژئوپلیتیک استفاده شده است بنابراین ژئوپلیتیک عبارت است از: شناخت صحیح عوامل ثابت و متغیر ناشی از جبر جغرافیا، تأثیر متقابل آن‌ها بر یکدیگر و ضرورت‌هایی که سیاست‌های برخورد با آن‌ها را تبیین می‌کند.

۳-۴- وزن ژئوپلیتیک

وزن ژئوپلیتیک عبارت است از ثقل نیروها و عوامل مثبت و منفی مؤثر در قدرت ملی (سرزمین، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، علمی - فناوریانه، فضایی و فرامرزی) یک کشور. وزن ژئوپلیتیک رابطه مستقیم با منزلت ژئوپلیتیک کشور در سیستم جهانی و منطقه‌ای دارد. یعنی هرچقدر وزن بیشتر باشد، منزلت و اعتبار عمومی کشور بین سایر کشورها بیشتر می‌شود. کشورها را به لحاظ وزن ژئوپلیتیک این‌گونه تقسیم می‌کنند. فرو ملی، ملی، منطقه‌ای، کروی، فرا کروی. (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۱۸۳)

۳-۵- چالش ژئوپلیتیک

چالش ژئوپلیتیک عبارت است از ایجاد وضعیت برای دولت یا کشور بر پایه عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیک و متأثر کردن سیاست آن کشور با استفاده از متغیرها و عوامل جغرافیایی. به عبارتی منفعل کردن سیاست و استراتژی ملی دیگر کشورها با کاربرد عوامل و ارزش‌های جغرافیایی، یا کاربرد جغرافیا علیه کشورهای رقیب. هدف اولیه هر چالش ژئوپلیتیک ایجاد انفعال در طرف مقابل به‌منظور تغییر رفتار آن می‌باشد. (کریمی و مسیبی ملک خیل، ۱۳۹۹: ۲۱)

۳-۶- بحران ژئوپلیتیک

بحران ژئوپلیتیک عبارت است از منازعه و کشمکش کشورها و گروه‌های متشکل سیاسی و بازیگران سیاسی بر سر کنترل یا تصرف یک یا چند ارزش و عامل جغرافیایی، بحران‌ها و سرچشمه‌ها و انواع مختلف داشته و از لحاظ کارکردی منجر به خروج سیستم از حالت تعادل و بروز اخلاص در وضعیت عادی و فرآیندهای فضای جغرافیایی و زیست‌گاه انسان می‌گردند. (کریمی و مسیبی ملک خیل، ۱۳۹۹: ۲۳)

۳-۷- نظم ژئوپلیتیک

عبارت است از الگوی پایدار سیاست جهانی که از طریق مجموعه‌ای از قواعد توسط قدرت‌های بزرگ حاکم می‌گردد. هر نظم ژئوپلیتیک با عناصری چون قدرت یا قدرت‌های برتر و بزرگ، روابط قدرت، سلطه و تفوق بر منافع کشورهای دیگر مشخص می‌شود. به‌طور کلی نظم‌های ژئوپلیتیک دو قرن اخیر شامل نظم جهانی سلطه به رهبری انگلستان در قرن ۱۹، نظم جهانی رقابت در اواخر قرن ۱۹ بین انگلستان و آلمان، نظم نوین جهانی پس از فروپاشی جنگ سرد در سال ۱۹۸۹ به رهبری و سلطه‌طلبی جدید آمریکا که با چالش روبرو شد. (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۲۲۱)

۳-۸- عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک

عواملی که در ژئوپلیتیک مؤثرند به دودسته عوامل ثابت و عوامل متغیر تقسیم‌بندی می‌شوند. عوامل ثابت همان پدیده‌های طبیعی و موقعیت جغرافیایی و شکل سرزمین و عوامل متغیر که ممکن است برخی از آن‌ها نیز منشأ طبیعی داشته باشند، به دلیل مطرح بودن نقش کمیت در آن‌ها، جزء عوامل متغیر محسوب می‌شوند. عوامل متغیر شامل جمعیت، انسان، منابع طبیعی، نهادهای سیاسی و اجتماعی می‌باشند. موقعیت جغرافیایی در بین عوامل ثابت و انسان در بین عوامل متغیر، نقش دو قطب اصلی را در تحلیل‌های ژئوپلیتیک ایفا می‌کنند. (عزتی، ۱۳۹۳: ۷۸)

۳-۹- همگرایی و واگرایی

همگرایی به لحاظ مفهومی عبارت است از تقریب و نزدیک شدن افراد به سمت نقطه‌ای مشخص که معمولاً به‌عنوان هدف مشترک آنان شناخته می‌شود و واگرایی در برابر آن به معنی تفکیک و جدایی از همدیگر و دور شدن آن‌ها از اهداف مشترک و حرکت به سوی هدف‌های خاص است. ارنست هاس، پایه‌گذار نظریه همگرایی، همگرایی را پروسه‌ای می‌داند که به‌وسیله آن رهبران سیاسی چند کشور مختلف متقاعد می‌شوند که وفاداری، انتظارات و فعالیت‌های سیاسی‌شان به سمت مرکز جدیدی که نهادهایش از اختیارات قانونی برخوردار باشند، سوق دهند. همگرایی منطقه‌ای و منطقه‌گرایی ارتباط بسیار عمیقی با ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی دارد. از این رو جغرافیا و سیاست با ارتباطی منطقی می‌توانند اساس تحول در عرصه جهانی واقع شوند. همان‌گونه که پیش‌ازین نیز همین‌گونه بوده است. مثلاً به تعبیر مویر، کشور نمایانگر نقطه اوج تکامل سیاسی-جغرافیایی است. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در همگرایی یا واگرایی کشورها در عرصه نظام بین‌الملل، میزان تقارب یا تفاریق ساختارها و ماهیت اساسی دولت‌های حاکم است. هر قدر دو کشور از نظر ساختار و ارزش‌های سیاسی، تجانس و تشابه بیشتری داشته باشند، همگرایی میان آن‌ها بیشتر می‌شود. در حالی که اختلاف در این حوزه، موجب افزایش دوری دولت‌ها از یکدیگر می‌شود (کریمی و مسیبی ملک خیل، ۱۳۹۹: ۵۸)

۳-۱۰-ژئوپلیتیک گرد

آمار کردهای ترکیه تا سال ۱۹۹۵ بیش از ۱۶ میلیون نفر برآورد شده است که در ۱۳ استان شرقی و جنوب شرقی این کشور زندگی می‌کنند. پراکندگی جغرافیایی کردها در آناتولی شرقی و جنوبی که مناطقی راهبردی هستند، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا کردها در این مناطق حائز ویژگی اکثریت هستند. حزب کارگران کردستان ترکیه (پ.ک.ک) مهم‌ترین گروه کردی مخالف دولت مرکزی ترکیه است که در سال ۱۹۷۴ تأسیس گردیده و در ۱۹۷۷ با چاپ منشور «در مسیر انقلاب» فعال و در ۱۹۸۰ از فعالیت منع گردید. با توجه به حضور کردها در ایران و سوریه و مشابهت نژادی، زبانی، دینی و فرهنگی و تاریخی آن‌ها با کرد های ترکیه و مسائل و مشکلاتی که در طول تاریخ به وجود آمده می‌توان انتظار داشت که این مرزها آستان حوادث باشند. کردها نشان داده‌اند که به دلیل توزیع میان مرزی، عبور و مرور ساده و روحیه استقلال‌طلبی، هر بار که با سرکوب دولت ترکیه مواجه شده‌اند، به‌سوی قبایل کرد در ایران متمایل گشته و مسائلی را به وجود آورده‌اند. (طاهری، ۱۳۸۳: ۱۰)

روابط سوریه و ترکیه طی دهه ۹۰، به دلیل میزبانی دمشق از عبدالله اوجلان، رهبر PKK، رو به وخامت نهاد، اما در طول چند سال پس از آن روابط نسبتاً مطلوبی بین دو کشور برقرار شد. اما ترکیه همچنان به فعالیت برخی از کردهای مخالف خود در خاک سوریه بدبین بود. رژیم اشغالگر صهیونیستی می‌کوشید از ترکیه به‌عنوان یک میانجی برای مذاکره با سوریه استفاده نماید. دو کشور در سال‌های اخیر نیز با توجه به حضور ترکیه در جبهه غرب و حمایت از معارضین سوری در آستانه جنگی تمام‌عیار با یکدیگر قرار گرفتند. از زمان بالا گرفتن اختلاف داخلی در سوریه و حرکت این ناآرامی‌ها به سمت درگیری‌های مسلحانه، دولت ترکیه با حمایت از مخالفان مسلح وارد میدان درگیری‌ها در سوریه شد و اقدام به اعزام نیرو و ابزارآلات جنگی و نیز آموزش شورشیان نمود، حمایت لجستیکی از مخالفان را نیز بر عهده گرفت. تمام این کارها را با شعار حمایت از دموکراسی انجام می‌داد، اما دقیق‌ترین نام، سیاست‌های نتوعثمانیزم بود، که بر آن نهاده شد. (بوالحسنی، ۱۳۹۵: ۷۴)

دو کشور ترکیه و سوریه تا قبل از آغاز درگیری‌های داخلی سوریه، سعی در حل مشکل فی‌مابین کرده بودند و بهبود روابط تا آنجا پیش رفته بود که، قرار شده بود پیمان شامگن بین سه کشور ترکیه، سوریه و ایران بسته شود که با شروع درگیری‌های داخلی سوریه و ورود ترکیه به آن ابرتر ماند. دولت ترکیه به‌جای احترام گذاشتن به‌حق مالکیت

سوریه و کمک به حل بحران در سایه حسن هم‌جواری، بنا را بر ساقط کردن دولت قانونی سوریه گذاشت. با وجود این تذکرات سوریه، دولت ترکیه سعی کرد با حمایت از شورشیان در آتیه نامعلوم سوریه برای خود جا باز کند. ترکیه حق حاکمیت سوریه را جدی نگرفته و مرز کشورش را به روی شورشیان باز کرد و از آن‌ها به صورت تمام‌جانبه حمایت کرد و این امر موجب تنش در روابط ترکیه و سوریه گردید. این مشکل از سیاست‌های زیاده‌طلبی ترکیه حاصل شده و مشکل از ترکیه است. (همان)

۴- نظریه

یک نظریه مجموعه‌ای از سازه‌ها (مفاهیم)، تعاریف و گزاره‌های به هم مرتبط است که از طریق مشخص ساختن روابط بین متغیرها، باهدف تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها، دید نظام‌یافته‌ای از پدیده‌ها ارائه می‌کند. نظریه، مجموعه‌ای به هم پیوسته از سازه‌ها، مفاهیم، تعاریف و قضایاست که به منظور تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها، از طریق تشخیص روابط بین متغیرها، یک نظر نظام‌دار درباره این پدیده‌ها ارائه می‌دهد. نظریه بیان‌کننده مجموعه‌ای از مفاهیم یا فرض‌هایی است که به صورت سیستماتیک ارتباط متقابل با یکدیگر دارند و می‌توان بر اساس آن پدیده‌ای را پیش‌بینی و توجیه کرد. (ولی سلطانی و مسیبی ملک خیل، ۱۴۰۰: ۴)

۴-۱- نظریه‌های ژئوپلیتیکی

نظریه‌های ژئوپلیتیکی زیادی در دنیا مطرح شده است که در زیر به برخی از مشهورترین آن‌ها اشاره شده است:
الف: نظریه هارتلند (قدرت بری)

نظریه هارتلند را باید سرآغاز همه بحث‌های ژئوپلیتیک قرن بیستم دانست چراکه همچنان معروف‌ترین مدل جغرافیایی در بحث‌های سیاسی جهان شناخته می‌شود. بر اساس این تئوری، هر کس منابع انسانی و فیزیکی اوراسیا واقع بین آلمان و سبیری مرکزی را در اختیار داشته باشد، می‌تواند جهان را کنترل کند. این تئوری توسط مکیندر در مقاله‌ای در سال ۱۹۰۴ و سپس در کتاب وی در سال ۱۹۱۹ منتشر شد. مکیندر سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا را جزیره جهانی نام‌گذاری کرد و محور مرکزی آن را هارتلند نامید. سپس نظریه خود را چنین بیان نمود: "هر کس بر اروپای شرقی حکومت کند، حاکم قلب زمین و ناحیه محور خواهد بود. کسی که بر قلب زمین حاکم شود، فرمانروای جزیره جهانی خواهد بود. کسی که بر جزیره جهانی حاکم شود، فرمانروای جهان خواهد بود!" که این نظریه برای استعمارگران و ابرقدرت‌ها مقبول افتاد به طوری که این نظریه پس از سال‌ها هنوز مورد توجه سلطه‌گری قدرت‌های بزرگ قرار دارد. در آغاز قرن ۲۱ میلادی و با توجه به فروپاشی شوروی، زمینه‌های توجه به مکیندر در سیاست قدرت‌های اروپایی، آمریکا، چین و روسیه در گسترش سلطه بر مناطق آسیای مرکزی و منطقه خلیج فارس قابل مشاهده است. (شهلائی و ولی‌وندزمانی، ۱۳۹۹: ۹۹)

ب: نظریه ماهان (قدرت بحری)

دریاسالار آلفرد تایلر ماهان ابداع‌کننده استراتژی بحری (۱۸۹۰ میلادی)، معتقد بود:

هر کشور و یا ائتلافی از کشورها که قدرت فرماندهی بر این دریاهای بزرگ را داشته باشد، می‌تواند ثروت دنیا را کنترل کند و از این طریق بر کره زمین مسلط شود.

شرط اساسی و لازم برای این کار، وجود یک نیروی دریایی قدرتمند است که دارای پایگاه‌های عملیاتی و نظامی در داخل کشور و ماوراء دریاهای باشد و با انبوهی از ناوگان تجاری، تکمیل و پشتیبانی شود. (همان: ۱۰۲)

پ: نظریه ریملند اسپایکمن

این تئوری بر ریملند اروپا، خاورمیانه، آفریقا، آسیای جنوبی و شرق دور به عنوان کلید امنیت ایالات متحده آمریکا اشاره دارد این تئوری توسط نیکلاس اسپایکمن ارائه شد، وی معتقد است سلطه هر یک از این مناطق، امنیت آمریکا را تهدید می کند زیرا از چنین موقعیتی محاصره دنیای جدید ممکن می شود و می گوید هر که ریملند را کنترل کند بر اوراسیا حکومت می کند و هر کس اوراسیا را کنترل کند، سرنوشت جهان را در اختیار دارد. اسپایکمن توجه ویژه خود را به محدوده سرزمین حاشیه یا ریملند معطوف نمود که در محاصره آبهاست. وی برخلاف مکیندر، قدرت دریایی را کلید استراتژی جهانی می دانست. طبق این نظریه، سهولت حرکت در دریا، امکان برقراری سلطه را فراهم می کند. اسپایکمن کشوری را دارای قدرت مافوق می دانست که بتواند کنترل سرزمین های وسیعی را در خشکی اوراسیا بر عهده بگیرد. (همان: ۱۰۷)

ت: نظریه قدرت هوایی سورسکی

سورسکی برخلاف دو نظریه قدرت دریایی و خشکی، نظریه قدرت هوایی را مطرح می کند و معتقد است سایر قوا به صورت زیرمجموعه ها و فرع بر قدرت هوایی عمل می کنند و آمریکا باید به سبب کسب قدرت هوایی پیش برود. وی نظریه های ژئواستراتژیکی را به طور کلی عوض کرد و به جای سیستم مرکاتور، سیستم آزیموت را برای تصویر جهان اختراع کرد که از فراز قطب شمال جهان را می دید. در این نظریه، قطب شمال، هارتلند فرض شد و می گفت قدرتی که قطب شمال را داشته باشد و قدرت هوایی باشد، قدرت جهانی را در اختیار خواهد گرفت. (شهلائی و ولی وندزمانی، ۱۳۹۹: ۱۰۵)

ث: نظریه منظومه های شش گانه قدرت

برژینسکی در کتاب خارج از کنترل می نویسد: ((به طور قطع نقشه ژئوپلیتیک جهان به طور فزاینده ای پیچیده می شود و به جای پدید آمدن یک نظم نوین جهانی، کشورهای قدرتمند و ثروتمند گرد هم می آیند تا بتوانند منافع خود را بهتر حفظ کنند و مقابل رقیبان خود بایستند. او باور دارد که در جهان با صف بندی های جدیدی روبرو می شویم که اگرچه آمریکا می تواند در آنها نفوذ کند اما توان آمریکا برای تعیین سیاست های داخلی آنها در حال کاهش است. به باور وی صف بندی های جدید، هم به شکل قطب های اقتصادی و هم به شکل اتحادیه های سیاسی ظهور خواهند کرد. برژینسکی سپس تقسیم بندی خود را این گونه توضیح می دهد؛ صف بندی های جهانی به صورت منظومه های شش گانه قدرت گاهی با یکدیگر سازش و همکاری می کنند و گاه در چارچوب روند سیاسی مستقل و در عین حال بی ثبات با یکدیگر به رقابت می پردازند. منظومه شش گانه قدرت احتمالاً به قرار زیر هستند:

۱. منظومه آمریکای شمالی
۲. منظومه اروپا
۳. منظومه آسیای شرقی
۴. منظومه آسیای شرقی
۵. منظومه هلال مسلمانان

۶. نظریه سیستم ژئوپلیتیک جهان (کریمی و مسیبی ملک خیل، ۱۳۹۹: ۵۵-۵۳)

ج: نظریه ساختار ژئوپلیتیک در حال ظهور جهان

ساختار ژئوپلیتیکی مفهومی است که از دو بعد برخوردار باشد، یکی بعد روابط قدرت و دیگری بعد فضایی. از حیث روابط قدرت، ساختار ژئوپلیتیکی مبین ترکیبات قدرت، نظام‌های قدرت، روابط ساختارها و سطوح قدرت با یکدیگر می‌باشد. از این منظر در مقیاس‌های جهانی و منطقه‌ای ساختارهای گوناگون قدرت نظیر تک قدرتی، دو قدرتی، چند قدرتی، چند سطحی متوازن، چند سطحی نامتوازن و غیره قابل‌تصورند. در هر یک از این ساختارها روابط سلسله‌مراتبی و سطح‌بندی قدرت وجود دارد و روابط و اجزای ساختار و نیز سطوح سلسله‌مراتبی ساختار از وضعیت خاصی برخوردار می‌باشد. (همان: ۶۹)

چ: نظریه برخورد تمدن‌ها

در نظریه برخورد تمدن‌ها که ساموئل هانتینگتون، استاد دانشگاه و رئیس مرکز مطالعات استراتژیک دانشگاه هاروارد در سال ۱۹۹۳ و در فصل‌نامه فارین افیرز (این فصل‌نامه از سوی شورای روابط خارجی آمریکا منتشر می‌شود) مطرح کرد و آن را در چارچوب مفهومی یا پارادایم تحلیل رویدادها و دگرگونی‌های پس از جنگ سرد خواند، صف‌بندی‌ها و مرزبندی‌های دیگری شکل گرفت. هانتینگتون پس از طرح این موضوع که هویت تمدنی به‌طور روزافزون اهمیت خواهد یافت، تمدن‌های زنده جهان را به هفت یا هشت تمدن بزرگ تقسیم کرد (تمدن‌های غربی، کنفوسیوسی، ژاپنی، اسلامی، هندو، اسلاو، ارتدوکس، امریکای لاتین و هم‌چنین تمدن آفریقایی) و خطوط گسل میان این تمدن‌ها را منشأ درگیری‌ها و تقابل‌های آینده برشمرد. وی با طرح موضوع غرب در برابر سایرین به عبارتی می‌گفت مرزبندی‌ها و صف‌آرایی‌های تازه بر اساس تمدن‌ها شکل می‌گیرد و کانون رویارویی‌های آینده را بین تمدن غرب و جوامع کنفوسیوسی و جهان اسلام می‌پنداشت. به باور هانتینگتون، برخورد تمدن‌ها در سیاست جهانی مسلط می‌شد. وی دلایل خود را نیز این‌گونه مطرح می‌کرد:

۱) وجوه اختلاف میان تمدن‌ها نه فقط واقعی، بلکه اساسی است. تمدن‌ها با تاریخ، زبان، فرهنگ، سنت و از همه مهم‌تر، مذهب، از یکدیگر متمایز می‌شوند. این تفاوت‌ها در طول قرن‌ها پدید آمده است و به‌زودی از میان نخواهد رفت. این اختلاف‌ها به‌مراتب از اختلاف ایدئولوژی‌های سیاسی و نظام‌های سیاسی، اساسی‌تر است.

۲) جهان در حال کوچک‌تر شدن و کنش و واکنش بین ملت‌های وابسته به تمدن‌های مختلف در حال افزایش است. این افزایش فعل‌وانفعالات، هوشیاری تمدن و آگاهی به وجوه اختلاف بین تمدن‌ها و هم‌چنین وجوه اشتراک در درون هر تمدن را شدت می‌بخشد.

۳) روندهای نوسازی اقتصادی و تحول اجتماعی در سراسر جهان انسان‌ها را از هویت دیرینه و بومی‌شان جدا می‌کند. این روندها هم‌چنین دولت-ملت‌ها را به‌مثابه یک منشأ هویت، تضعیف می‌کند.

۴) نقش دوگانه غرب، رشد آگاهی تمدنی را تقویت می‌کند. از یک‌سو غرب در اوج قدرت است. و درعین حال و شاید به همین دلیل، پدیده بازگشت به اصل خویش در بین تمدن‌های غیر غربی رونق می‌گیرد.

۵) کمتر می‌توان بر ویژگی‌ها و تفاوت‌های فرهنگی سرپوش گذاشت. از این‌رو، آن‌ها دشوارتر از مسائل اقتصادی و سیاسی حل‌وفصل می‌شوند و یا مورد مصالحه قرار می‌گیرند.

۶) منطقه‌گرایی اقتصادی در حال رشد است. خطوط گسل میان تمدن‌ها به‌عنوان نقاط بروز بحران و خونریزی، جانشین مرزهای سیاسی و ایدئولوژیک دوران جنگ سرد می‌شود. (ولی سلطانی و مسیبی ملک خیل، ۱۴۰۰:

۸-۹)

۵- موقعیت ژئوپلیتیکی ج.ا. ایران

جنوب غربی آسیا در حقیقت منطقه واسطه‌ای بین سه قاره آسیا-اروپا و آسیا-آفریقا است که ایران در این منطقه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم از حوادث این سه قاره متأثر است و هر نوع رخدادی از قبیل روابط یا تغییرات سیاسی- نظامی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر این قاره‌ها و دولت‌های آن‌ها به نحوی بر ایران تأثیرگذار است و قدرت نفوذ فرهنگی و سیاسی ایران هم در تغییر و تحولات این منطقه تأثیرگذار است. موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی ایران در جنوب غرب آسیا غیرقابل جایگزین می‌باشد (موقعیت جغرافیایی ایران غیر از عراق، افغانستان و حتی ترکیه است). ایران با داشتن یک موقعیت مرکزی نسبت به کشورهای پیرامونی (۱۵ کشور همسایه) می‌تواند در پیدایش تشکلهای منطقه‌ای (اقتصادی، گردشگری و سیاسی) و فعال شدن در حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور نقش مؤثر و تعیین‌کننده داشته باشد و فرآیند سیاسی این حوزه‌های را تقویت کند. (کریمی و مسیبی ملک خیل، ۱۳۹۹: ۸۲)

۶- موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه

موقعیت خاص جغرافیایی ترکیه موجب شده است این کشور از موقعیت راهبردی مهمی برخوردار باشد. این سرزمین همانند پلی دو منطقه مهم و راهبردی بالکان و خاورمیانه را به یکدیگر متصل می‌کند. وجود نفت در خاورمیانه و بحران‌های متعدد در این منطقه، موجب افزایش اهمیت ترکیه شده است. هم‌چنین مجاورت این کشور در کنار دریاهای سیاه، اژه، مدیترانه و وجود دو تنگه مهم بسفر و داردانل، باعث شده، کالاهای مصرفی اروپا از طریق ترکیه به خاورمیانه ارسال شوند. از دیگر مواردی که می‌توان به آن‌ها اشاره نمود، عبارت‌اند از: واقع شدن این کشور در حدفاصل دریای مازندران و مدیترانه و نزدیکی آن به خلیج فارس و کانال سوئز، تنها کشور مسلمان عضو پیمان ناتو و رابط بین دنیای اسلام و ناتو، داشتن منابع غنی آب، برخورداری از یک ارتش قوی و ... (مرادیان، ۱۳۹۵: ۳۰-۲۹)

دلایل اهمیت موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه عبارت‌اند از: تلاش برای پیوستن به اتحادیه اروپا، موقعیت ارتباطی و راه‌های دسترسی (ترانزیتی)، موقعیت حساس پل بین دو قاره اروپا و آسیا، دسترسی به آب‌های آزاد جهان، تسلط بر دو تنگه مهم و راهبردی بسفر و داردانل، موقعیت هیدروپلیتیک، پرآبی و منابع فراوان آب‌های شیرین و همچنین دریاهای آزاد، موقعیت کنترلی- هم‌جوار مناطق بحرانی خاورمیانه، قفقاز و بالکان، نزدیکی به منابع انرژی خلیج فارس و دریای مازندران، واقع شدن در مجاورت منطقه حساس شمال عراق و اثر مستقیم بر آینده این منطقه، واقع شدن در جناح جنوب شرقی ناتو به‌عنوان تنها کشور مسلمان عضو این پیمان، موقعیت ترکیه در جهان اسلام، رابطه راهبردی با رژیم صهیونیستی، آمریکا و کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز.

ترکیه به‌عنوان یک کشور در حال توسعه در میان همسایگان ایران، از موقعیت خاصی برخوردار است. تمایلات غرب‌گرایانه و سیاست‌های تقرب‌جویانه آنکارا به رژیم صهیونیستی، در برابر بنیادهای اسلامی و دینی، نه‌تنها موجب منش دوگانه در رفتارهای سیاسی این کشور شده، بلکه پیچیدگی‌های سیاسی خاصی را برای اتخاذ سیاست مناسب از سوی ج.ا. ایران طلب می‌کند. این ویژگی‌ها در کنار هم‌جواری با ایران، همواره الگوی ویژه‌ای را برای پیشبرد تعاملات موجود در قبال این کشور، برای ج.ا. ایران ایجاد نموده‌اند. (مرادیان، ۱۳۹۵: ۳۶)

۷- پیشینه روابط ج.ا. ایران و ترکیه متأثر از عوامل ژئوپلیتیکی

در عرصه روابط بین‌الملل، تاریخ تعاملات و روابط بین کشورها را به سه دوره تقسیم می‌کنند. دوره باستان تا سال ۱۸۱۵ میلادی، دوره کلاسیک از سال ۱۸۱۵ تا جنگ جهانی اول ۱۹۱۸ و دوره معاصر که از آن به دیپلماسی نوین یاد می‌شود. (عرفانیان، ۱۳۹۲: ۲۸)

متناسب با تقسیم‌بندی بالا، روابط دو کشور همسایه ایران و ترکیه را می‌توان به سه دوره عثمانی، آتاتورک و انقلاب اسلامی تقسیم نمود:

الف- دوران عثمانی:

تاریخ ترکیه بدون نیم‌نگاهی به امپراتوری مادر یعنی سرزمین عثمانی، تاریخی کامل نخواهد بود. تاریخ امپراتوری عثمانی خود، بالا و پایین شدن‌های فراوانی دارد تا اینکه با سقوطش، راه را برای ظهور ترکیه، هموار گرداند. ترکان عثمانی در اواسط قرن دوازدهم به آسیای صغیر مهاجرت کردند که ریاست آنان را در آن زمان ارطغرل به عهده داشت. با مرگ ارطغرل، فرزندش عثمان (عثمان اول) ریاست خاندانش را بر عهده گرفت. وی در آغاز تابع سلاجقه روم بود ولی با زوال آن امپراتوری در سال ۱۲۹۹، اعلام استقلال کرده و ممالک تحت نفوذ خود در شمال غربی آناتولی را توسعه داد. او اولین پادشاه از سی‌وهفت پادشاه خاندان عثمانی است که جمعاً طی سال‌های ۱۲۹۹ تا ۱۹۲۲ حکومت راندند. دولت عثمانی در همسایگی دو کشور مقتدر قرار داشت؛ یکی دولت اتریش در اروپا و دیگری دولت صفوی در ایران. در نیمه اول قرن شانزدهم، سرزمین‌های وسیع از جمله الجزایر، مجارستان، والاکیا (والاشی)، مولداوی، سوریه و... به تصرف این امپراتوری درآمدند. هم‌چنین در زمان سلیمان در اواسط قرن شانزدهم، عراق و بغداد به دست عثمانی‌ها افتاد. در دوران سلطنت سلیم دوم فرزند سلیمان، طی سال‌های بعد میان ایران و عثمانی جنگ‌هایی اتفاق افتاد که عمدتاً با پیروزی ایرانیان همراه بود. (مرادیان، ۱۳۹۵: ۴۳۲)

ب- دوران آتاتورک:

روابط ایران و ترکیه با تأثیرپذیری از جنگ جهانی دارای پستی‌وبلندی‌های متعددی بوده است. در دوران حاکمیت رضاشاه و آتاتورک، به‌ویژه در دهه اول آن، اختلافات ایران و ترکیه چشمگیر بود. بیشتر این اختلافات به خاطر مسائل مرزی، کردها و مسئله فعالیت‌های گسترده و مستمر آن‌ها و نیز تبلیغات گسترده پان‌ترکیسم به‌ویژه در سال‌های آغازین جمهوری ترکیه بود. دولت ترکیه در کنفرانس لوزان عهدنامه‌های منعقد بین دولت عثمانی و دولت‌های دیگر را لغو کرد و دول جهان ناگزیر عهدنامه‌های جدیدی با جمهوری ترکیه منعقد کردند. دولت ایران نیز در «اول اردیبهشت سال ۱۳۰۵» یک عهدنامه و دادیه و تأمینیه با دولت ترکیه منعقد کرد. در متن عهدنامه پیش‌بینی شد که در نزدیک‌ترین وقت قراردادهای تجارتي و کنسولی و گمرکی و غیره نیز بین دو کشور بسته شود. اما حوادث مرزی و اقداماتی که ترک‌ها در سرکوبی عشایر کرد مرزنشین به عمل آوردند باعث وقفه این مذاکرات شد. اما پس از برطرف شدن بحران، مذاکرات بین دو کشور آغاز و منجر به امضای موافقت‌نامه گمرکی در خرداد ۱۳۰۹ و موافقت‌نامه تعیین خط سرحدی در دی ۱۳۱۰ گردید. به‌موجب موافقت‌نامه اخیر بخشی از اراضی مجاور کوه آرارات به ترک‌ها واگذار شد و در عوض قطعه زمین وسیعی در کردستان به ایران تعلق گرفت. در ۱۴ آبان ۱۳۱۱ نیز دو عهدنامه مودت و امنیت و رفع اختلاف مرزی در آنکارا بین دو کشور به امضا رسید. (دهنوی، ۱۳۹۶: ۵۲)

ب- دوران انقلاب اسلامی ایران:

روابط ایران و ترکیه در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران همواره با تنش روبه‌رو بوده است. ترکیه ایران را متهم به حمایت از کردها و اسلام‌گرایان کرده است. ایران نیز همکاری‌های ترکیه با اسرائیل (رژیم صهیونیستی) و دخالت نیروهای نظامی این کشور را در شمال عراق محکوم کرده است. ترکیه همچنین درباره مسیر عبور خطوط لوله نفت و

گاز حوزه دریای خزر با ایران رقابت می‌کند. هرچند مسیر ایران از نظر اقتصادی به صرفه و از نظر سیاسی امن تر است، اما ترکیه با حمایت امریکا تلاش می‌کند که این خطوط از خاک آن کشور عبور داده شود. سه مسئله روابط ایران و ترکیه را سرد نموده است. اول سپر دفاع موشکی ناتو در ترکیه، دوم مسئله سوریه و سوم آغاز مذاکرات با ایمرالی "گشایش دموکراتیک" است. روابط امنیتی- دفاعی ایران و ترکیه از یک سو تحت تأثیر رقابت راهبردی ایران- آمریکا است و از سوی دیگر تحت تأثیر مأموریت‌های ترکیه در ناتو می‌باشد. مرحله سوم که تقریباً با روی کار آمدن اوباما در آمریکا هم‌زمان است بحث غیرامنیتی کردن منطقه است. (تقی پور، ۱۳۹۱: ۲-۱)

تهدیدات احتمالی ترکیه برای جمهوری اسلامی ایران

صفوی و همکاران این تهدیدات را در ۴ حوزه دسته‌بندی کرده‌اند:

الف: حوزه سیاسی:

- ✓ رقابت با ج.ا. ایران برای جلوگیری از تبدیل شدن ایران به قدرت نظامی برتر منطقه‌ای
- ✓ حمایت و پناه دادن به گروه‌های سیاسی مخالف و یا برانداز ج.ا. ایران در خاک ترکیه (بالأخص در دهه‌های اول و دوم پس از انقلاب اسلامی)
- ✓ روابط نزدیک با آمریکا، رژیم صهیونیستی و غرب
- ✓ رویارویی راهبردی سیاسی دو کشور درباره حضور کشورهای غربی و ناتو
- ✓ رقابت سیاسی منطقه‌ای و تلاش ترکیه برای ممانعت از نفوذ قدرت ج.ا. ایران در کشورهای منطقه
- ✓ الگوسازی و ترویج اسلام آمریکایی در منطقه
- ✓ تلاش برای عضویت در اتحادیه اروپا و پیروی از سیاست‌های اتحادیه در قبال ایران
- ✓ راهبرد سیاسی ترکیه مبنی بر «ایفای نقش منطقه‌ای» و در نتیجه تضاد منافع دو کشور در کشورهای منطقه به‌ویژه کشورهای آسیای میانه و قفقاز. (صفوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸)

ب: حوزه نظامی و امنیتی:

- ✓ عضویت در سازمان پیمان ناتو و استقرار پایگاه‌های متعدد نظامی ناتو در خاک این کشور
- ✓ استقرار سامانه دفاع موشکی آمریکا و ناتو در خاک ترکیه
- ✓ همکاری با آمریکا در جمع‌آوری اطلاعات در خصوص مراکز و فعالیت‌های حساس و راهبردی ج.ا. ایران
- ✓ تقویت توان نظامی و ایجاد پایگاه‌ها، مراکز و استحکامات نظامی در نزدیکی مرزهای ج.ا. ایران.
- ✓ انعقاد پیمان‌های نظامی با کشورهای منطقه در تقابل با ج.ا. ایران
- ✓ خریدهای کلان نظامی و تهیه تجهیزات پیشرفته نظامی از غرب و به‌ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی
- ✓ همکاری‌های نظامی با رژیم صهیونیستی و آمریکا و حضور فیزیکی آن‌ها در خاک این کشور
- ✓ همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی سازمان‌های اطلاعاتی ترکیه و سازمان اطلاعاتی آمریکا و رژیم صهیونیستی
- ✓ درگیری‌های نظامی با گروهک پ.ک.ک و انتقال این درگیری‌ها در برخی موارد به داخل خاک ایران
- ✓ تجاوزهای مرزی به خاک ج.ا. ایران به بهانه تعقیب پ.ک.ک (صفوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸)

پ: حوزه اقتصادی:

- ✓ تلاش برای ایفای نقش محوری و جدی در اکو و اعمال فشار از این طریق بر ج.ا. ایران

- ✓ فراهم نمودن تدریجی دسترسی رژیم صهیونیستی به بازارهای تجاری کشورهای آسیای میانه و قفقاز
- ✓ ممانعت از نقش فعال اقتصادی ج.ا. ایران در کشورهای تازه استقلال یافته با استفاده از اهرم‌های سیاسی و اقتصادی و کمک غرب

- ✓ رقابت اقتصادی با ج.ا. ایران در منطقه به‌ویژه در کشورهای آسیای میانه و قفقاز
- ✓ تسلط بر بازار کشورهای آسیای میانه و قفقاز و تلاش در راستای حذف نقش ج.ا. ایران در این مناطق
- ✓ تسلط بر بازار اقتصادی و بازسازی اقلیم کردستان عراق و حذف تدریجی نفوذ اقتصادی ج.ا. ایران
- ✓ حمایت از احداث خط لوله باکو-جیحان و خط لوله ترانس خزر (صفوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸-۹)

ت: حوزه فرهنگی:

- ✓ ترویج الگوی اسلام آمریکایی در ایران و تبلیغ جایگزینی اسلام ترکیه‌ای با همه جهان به‌جای ج.ا. ایران
- ✓ تحریک جریان‌های سنی نشین و همچنین تحریکات قومی در مرزهای ایران با سایر کشورهای منطقه
- ✓ تهاجم فرهنگی از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای
- ✓ جذب توریسم ایرانی به مناطق و جزایر توریستی و تأثیرگذاری آن بر ضد ارزش‌های اسلامی
- ✓ برگزاری جشنواره‌ها، کنسرت‌ها و مراسم ویژه با حضور چهره‌ها و خوانندگان فراری و فاسد ایران
- ✓ دامن زدن به جنگ روانی و تبلیغات غرب علیه ج.ا. ایران (صفوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹)

روش‌شناسی تحقیق

ورود به مرحله تجربی تحقیق، به امکانات، ابزار و روش‌هایی نیاز دارد که باید پیش از آغاز بررسی تجربی اندیشیده شود. بدیهی است که عواملی چون موضوع، امکانات، سؤالات و اهداف تحقیق در گزینش ابزارها و شیوه‌های گردآوری اطلاعات سهم عمده‌ای دارند و در هر تحقیق به‌ناچار باید شیوه‌های خاصی برای بررسی تجربی واقعیت برگزیده و از ابزارهای اندازه‌گیری معینی کمک گرفته و آزمون‌های خاصی به کار گرفته شود. این تحقیق بر اساس هدف انجام تحقیق، کاربردی است. و با توجه به اینکه هدف و سؤال مطروحه در این تحقیق توصیف واقعیت‌ها و ویژگی‌های یک پدیده، یا یک جامعه معین به صورتی منظم و دقیق است، تحقیق موردنظر توصیفی است و به دلیل تجزیه و تحلیل قرار دادن داده‌ها و اطلاعات، از روش تحلیلی استفاده شده است؛ بنابراین تحقیق حاضر به روش «توصیفی، تحلیلی» انجام شده است. برای گردآوری داده‌ها در این پژوهش، برای داده‌های کمی و کیفی، از هر دو روش میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. جامعه آماری برای داده‌ها و متغیرهای کمی شامل صاحب‌نظران و فعالان حوزه‌های جغرافیای سیاسی، ژئوپلیتیک، سیاست دفاعی از بدنه آجا، سپاه و ستاد کل نیروهای مسلح و اساتید صاحب‌نظر در حوزه عنوان مقاله در دانشگاه‌های زیرمجموعه نیروهای مسلح بوده است که با عنایت به ویژگی‌های در نظر گرفته شده ۱۶۳ نفر بوده است. برای تعیین جامعه نمونه (داده‌ها و متغیرهای کمی)، از فرمول کوکران به شرح زیر استفاده شده است و حجم نمونه برابر محاسبات ۵۸ نفر تعیین گردید.

$$n = \frac{N(Z_a/2)^2 \times \sigma^2}{(d)^2(N-1) + (Z_x/2)^2 \times \sigma^2} = \frac{163(1.96)^2 \times 0.25}{0.01(163-1) + (1.96)^2 \times 0.25} = 57.83 \approx 58$$

تجزیه و تحلیل توصیفی:

با توجه به انجام مطالعه کیفی، فیش برداری و توزیع پرسش نامه به صورت هدفمند بین خبرگان و صاحب نظران در سطح نیروهای مسلح، ابعاد، مؤلفه ها و شاخص های تحقیق مشخص گردید و در ادامه با استفاده از نرم افزار اس. پی. اس. تجزیه و تحلیل عوامل و شاخص ها انجام گرفت.

در مجموع دو عامل همگرایی ژئوپلیتیکی و واگرایی ژئوپلیتیکی برای این تحقیق در نظر گرفته شد که ۱۰۰٪ مخاطبین همگرایی نظامی امنیتی و ۹۷٪ مخاطبین واگرایی نظامی امنیتی را از عوامل دفاعی امنیتی اثرگذار در روابط ج. ا. ایران با ترکیه دانسته اند.

رتبه بندی شاخص های مؤلفه همگرایی ژئوپلیتیکی:

همچنان که در جدول شماره یک نشان داده شده است، رتبه بندی فریدمن شاخص های مؤلفه همگرایی ژئوپلیتیکی دو کشور، به شرح زیر می باشد:

شاخص G۱ (موقعیت سوق الجیشی دو کشور) با ۲.۹۳ حائز بالاترین رتبه و شاخص G۴ (تهدیدات مشترک زیست محیطی) با ۱.۹۶ حائز پایین ترین رتبه (رتبه چهارم) شده اند، و سایر شاخص ها که رتبه های دوم و سوم را کسب کرده اند شامل: G۲ و G۳ با مقادیر ۲.۸۲ و ۲.۲۹ (موقعیت گذرگاهی و ارتباطی دو کشور و مکمل ژئوپلیتیکی یکدیگر هستند) می باشند. همان گونه که در جدول آمده است، این شاخص ها، به ترتیب اولویت های ذکر شده در تدوین راهبردهای دفاعی ج. ا. ایران و ترکیه در حوزه همگرایی ژئوپلیتیکی اثرگذارند.

جدول شماره دو: رتبه بندی فریدمن شاخص های مؤلفه همگرایی ژئوپلیتیکی

رتبه	آزمون فریدمن	خیلی زیاد		زیاد		شاخص
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱	۲.۹۳	۷۱.۳	۶۲	۱۶.۱	۱۴	G۱ موقعیت سوق الجیشی دو کشور
۲	۲.۸۲	۶۹.۰	۶۰	۱۸.۴	۱۶	G۲ موقعیت گذرگاهی و ارتباطی دو کشور
۳	۲.۲۹	۳۶.۸	۳۲	۴۶.۰	۴۰	G۳ مکمل ژئوپلیتیکی یکدیگر
۴	۱.۹۶	۳۲.۲	۲۸	۳۳.۳	۲۹	G۴ تهدیدات زیست محیطی مشترک

رتبه بندی شاخص های مؤلفه واگرایی ژئوپلیتیکی:

همچنان که در جدول شماره دو نشان داده شده است، رتبه بندی فریدمن شاخص های مؤلفه واگرایی ژئوپلیتیکی دو کشور، به شرح زیر می باشد:

شاخص G۵ (مهار رودهای دجله و فرات توسط ترکیه) با ۱.۷۴ حائز بالاترین رتبه و شاخص G۶ (ریزگردهای پراکنده شده در ایران) با ۱.۲۶ حائز پایین ترین رتبه گردید. همان گونه که در جدول آمده است، اولویت های این دو شاخص، به ترتیب ذکر شده، این شاخص ها، به ترتیب اولویت های ذکر شده، در تدوین راهبردهای دفاعی ج. ا. ایران و ترکیه در حوزه واگرایی ژئوپلیتیکی اثرگذارند.

جدول شماره سه: رتبه بندی فریدمن شاخص های مؤلفه واگرایی ژئوپلیتیکی

رتبه	آزمون فریدمن	خیلی زیاد		زیاد		شاخص
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱	۱.۷۴	۲۷.۶	۲۴	۲۹.۹	۲۶	G۵ مهار رودهای دجله و فرات توسط ترکیه

۲	۱.۲۶	۱۳.۸	۱۲	۱۹.۵	۱۷	G۶ ریزگردهای پراکنده شده در ایران
---	------	------	----	------	----	-----------------------------------

رتبه‌بندی شاخص‌های هر دو عامل

همان‌گونه که در جدول شماره چهار نشان داده شده است، رتبه‌بندی فریدمن شاخص‌های هر دو مؤلفه همگرایی و واگرایی ژئوپلیتیکی، دو کشور به شرح زیر می‌باشد:

در آزمون فریدمن برای هر دو مؤلفه همگرایی و واگرایی، شاخص G۱ (موقعیت ژئوپلیتیکی دو کشور) با ۴.۵۹ به‌عنوان بالاترین رتبه و شاخص G۶ (ریزگردهای پراکنده شده در ایران) با ۱.۹۵ به‌عنوان پایین‌ترین رتبه (رتبه ششم) مشخص شدند و در تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران و ترکیه در حوزه ژئوپلیتیکی اثرگذارند.

جدول شماره چهار: رتبه‌بندی شاخص‌های ژئوپلیتیکی

رتبه	آزمون فریدمن	شاخص
۱	۴.۵۹	G۱ موقعیت سوق‌الجیشی دو کشور
۲	۴.۲۲	G۲ موقعیت گذرگاهی و ارتباطی دو کشور
۳	۳.۷۸	G۳ مکمل ژئوپلیتیکی یکدیگر
۴	۳.۳۲	G۴ تهدیدات مشترک زیست‌محیطی
۵	۳.۱۳	G۵ مهار رودهای دجله و فرات توسط ترکیه
۶	۱.۹۵	G۶ ریزگردهای پراکنده شده در ایران

ضریب همبستگی و ضریب تعیین بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی

مطابق جدول شماره ۵، ضرایب همبستگی بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی در سطح خوب و بسیار خوب قرار دارند.

جدول شماره پنج: ضریب همبستگی و ضریب تعیین

(V)	طبقه‌بندی	واگرایی جغرافیایی	همگرایی جغرافیایی	مؤلفه شاخص
۰.۴۱	خوب		۰.۶۴	موقعیت گذرگاهی و ارتباطی دو کشور
۰.۵۶	خوب		۰.۷۵	موقعیت سوق‌الجیشی دو کشور
۰.۷۲	بسیار خوب		۰.۸۵	تهدیدات مشترک زیست‌محیطی
۰.۶۰	خوب		۰.۷۸	مکمل ژئوپلیتیکی یکدیگر
۰.۷۰	بسیار خوب	۰.۸۴		مهار رودهای دجله و فرات توسط ترکیه
۰.۷۹	بسیار خوب	۰.۸۹		ریزگردهای پراکنده شده در ایران

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

آنچه در رابطه با تدوین راهبردهای دفاعی فی‌مابین جمهوری اسلامی و ترکیه در مبحث ژئوپلیتیکی دارای اهمیت بوده و می‌بایست از سوی تصمیم‌سازان و تدوین‌کنندگان راهبردهای خارجی دفاعی مدنظر قرار گیرد اینک:

- روابط دو کشور در زمان عادی، به‌عنوان دو قدرت هم‌سطح و همسایه در حال همکاری و رقابت با یکدیگر قلمداد می‌گردد (در مواردی از قبیل امنیت، اقتصاد، صنعت توریسم و موضوع جدایی‌طلبی اکراد، در قالب همکاری و در مواردی از قبیل حوزه نفوذ در مناطق ژئوپلیتیک پیرامونی، داعیه رهبری جهان اسلام و کسب سهم بیشتر بازارهای کشورهای همسایه، در قالب رقابت با یکدیگر تعریف می‌گردد) از این‌رو روابط دو کشور نیز نمی‌تواند بر یک نهج و اسلوب یکسان پیگیری گردد بلکه متناسب با عرصه‌های مختلف ژئوپلیتیکی، می‌تواند تغییر یابد؛ روابطی که در حالت کلی پایدار اما پرفراز و فرود تعریف می‌گردد و آنچه که می‌تواند این روابط را به سمت مسیری خارج از واقع‌گرایی ژئوپلیتیک هدایت کند، ورود ایدئولوژی به این عرصه است، موضوعی که می‌تواند روابط دو کشور را از حالت همکاری و رقابت به سوی کشمکش و بحران رهنمون نماید، دلیل این مدعا نیز سیاست رو به رشد نئوعثمانی‌گری در سیاست خارجی ترکیه و تلاش برای نفوذ در قلمرو تاریخی امپراتوری عثمانی می‌باشد.

- همکاری مشترک ج. ا. ایران و ترکیه با استفاده از بسترهای ژئوپلیتیکی موجود در دو کشور به‌منظور بهره‌مندی سیاسی، نظامی و اقتصادی در مسائل منطقه‌ای و جهانی.

- استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی، مقابله با تهدیدات مشترک امنیتی مثل تروریسم، جلوگیری از اقدامات براندازانه در خاک یکدیگر، همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی، تبادل هیئت‌های عالی‌رتبه نظامی، تعاملات فنی و صنایع نظامی، ارتباط‌های آموزشی و امضاء تفاهم‌نامه‌های آموزشی و پژوهشی و ... به‌منظور همگرایی بیشتر دو کشور.

- دوری از مسائل سیاسی اختلاف‌برانگیز بین دو کشور به‌منظور پرهیز از واگرایی.

لذا به تصمیم‌سازان و تدوین‌کنندگان راهبردهای خارجی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در تدوین راهبردهای خارجی دفاعی مرتبط با کشور ترکیه پیشنهاد می‌گردد که: از واگرایی‌های ژئوپلیتیکی پرهیز نموده و با تقویت همگرایی‌های ژئوپلیتیکی به سمت همکاری و اتحاد بر اساس منافع مشترک گام بردارند تا از این طریق موجب افزایش مودت و دوستی بین دو کشور شده و از مزایای حداکثری حاصله بهره‌مند گردند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

الف: منابع دینی:

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) - مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی قابل دسترسی در: www.KHAMENEI.IR

ب: سایر منابع:

۱. اطهری، اسدالله و محمدی پور، طیبه (۱۳۹۸)، بررسی تطبیقی دیپلماسی علمی ایران و ترکیه به منظور دستیابی به مرجعیت علمی در منطقه خاورمیانه، فصلنامه سیاست، دوره ۴۹، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۸، صص ۲۹۰-۲۷۱.
۲. بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۵)، ترکیه در نگاه ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۳. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۶)، آرا و نظریه‌های علمی دکتر حافظ نیا، مشهد، انتشارات پاپلی.
۴. دهنوی، نظامعلی (۱۳۹۶)، اسنادی از روابط ایران و ترکیه، تهران، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی.
۵. شهلائی، ناصر و ولی‌وندزمانی، حسین (۱۳۹۹)، نظریه‌های راهبردی، تهران: انتشارات دافوس آجا.
۶. صفوی، سید یحیی، متقی، ابراهیم، حاتمی، حمیدرضا، مرادیان، محسن و یزدانی، حسن (۱۳۹۹)، عوامل واگرایی و همگرایی اقتصادی مؤثر بر روابط جمهوری اسلامی ایران با ترکیه، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال هجدهم، شماره ۷۹، بهار ۱۳۹۹، صفحات ۲۸-۵.
۷. طاهری، معصومه، (۱۳۸۳/۸/۱۶)، ژئوپلیتیک ترکیه، همشهری دیپلماتیک، شماره ۲۸.
۸. عبدی، عطالله، کریمی پور، یدالله و فرجی راد، عبدالرضا (۱۴۰۰)، تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و ترکیه در دوره حزب عدالت و توسعه، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰، صص ۵۶-۱۹.
۹. عرفانیان، مهران (۱۳۹۲)، نرمش قهرمانانه در استراتژی سان تزو، بسته خبری؛ نشریه خبری تحلیلی سپاه، سال ششم، شماره ۷۹.
۱۰. عزتی، عزت‌الله (۱۳۹۳)، جغرافیای استراتژیک ایران، چاپ سوم، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۱۱. کریمی، وحید و مسیبی ملک خیل، رحیم (۱۳۹۹)، تحلیلی بر موقعیت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه خاتم‌الانبیاء (ص).
۱۲. مرادیان، محسن (۱۳۹۵)، برآورد استراتژیک ترکیه و امنیت جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه علوم و فنون فارابی.
۱۳. مسیبی ملک خیل، رحیم و داج لیری، حکمت (۱۴۰۰)، شناسایی عوامل و شاخص‌های دفاعی امنیتی اثرگذار در روابط ج. ا. ایران با ترکیه، دو فصلنامه قلمروهای جغرافیایی قرن جدید، سال اول، شماره ۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صص ۱۵-۱.
۱۴. مسیبی ملک خیل، رحیم و کریمی، وحید (۱۳۹۹)، مبانی دفاع ملی، تهران: انتشارات دانشگاه خاتم‌الانبیاء (ص).

۱۵. موسوی، سیده سارا، غفاری، مسعود و شریعتی، شهر روز (۱۴۰۰)، پیامدهای ژئوپلیتیکی گسترش همکاری‌های چین و ترکیه بر جمهوری اسلامی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰، صص ۱۱۹-۱۴۸.

۱۶. نوروزی، محمدتقی (۱۳۹۱)، رهنامه دفاعی امنیتی، تهران، انتشارات بنیاد قرآن و عترت.

۱۷. وثوقی، سعید و رضایی، مسعود (۱۳۹۴)، ملاحظات آمریکایی ترکیه در روابط با ایران، مجله سیاست دفاعی، سال بیست و چهارم، شماره ۹۳، زمستان ۱۳۹۴، صص ۲۲۹-۱۸۹.

۱۸. ولی سلطانی، علی و مسیبی ملک خیل، رحیم (۱۴۰۰)، نقدهای ژئوپلیتیکی بر نظریه برخورد تمدن‌ها، نمای راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی، سال نوزدهم، شماره ۳۱۷، مردادماه ۱۴۰۰.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Geopolitical Factors Affecting Foreign Defense Strategies of the Islamic Republic of Iran and Turkey

Rahim Mosayebi Malekkheyli, PhD student of Defensive Policy at the Supreme University of National Defense

Hekmaat Dajliri, PhD student of Defensive Thought at the Supreme University of National Defense

Abstract

Turkey is one of the most important Islamic countries in the West Asian region and Iran is considered as one of the most stable and powerful countries in the region; The two countries have long competed with each other for regional hegemony in the political and economic spheres, so they influence each other in different ways. The purpose of this study is to identify the geopolitical factors affecting the defense strategies of the Islamic Republic of Iran and Turkey and determine the extent of this impact on each other and researchers in this article seek to answer the question: what is the Geopolitical factors affecting the defense strategies between Islamic Republic of Iran and Turkey? This research has been done in terms of type, applied-development and in terms of method, descriptive-analytical with a mixed approach, and both library and field methods have been used for data collection, and data collection tools was, filing, Interviews and questionnaires were distributed and the statistical population of the study was 58 people and the sample population was considered as a total of 58 people.

KEYWORDS: Defense Strategy, Geopolitics, Theory.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی